

Biuletyn EBIB, nr 9 (136)/2012, **Małe biblioteki w globalnej wiosce** **Dział artykuły tematyczne**

Jens Thorhauge,
Duńska Agencja ds. Bibliotek i Mediów

Program dla nowej biblioteki. W stronę społeczeństwa wiedzy: trzy etapy zmian w nowoczesnych bibliotekach

Streszczenie: Artykuł stanowi wstęp do publikacji *Nordic Public Libraries 2.0*, w której autor prezentuje trzy kierunki zmian w bibliotekach skandynawskich oraz trzy projekty — swoiste studia przypadków, które odpowiadają tym nowoczesnym kierunkom, prowadzącym ku „nowej bibliotece”.

Słowa kluczowe: technologie informacyjne w bibliotekach, Skandynawia, strategia dla bibliotek

Od dziesięcioleci w bibliotekach systematycznie pracowano nad wykorzystaniem technologii informacyjnych, ponieważ dosyć szybko zorientowano się, jak ogromny potencjał tkwi w wykorzystaniu przez biblioteki narzędzi elektronicznych.

Spoglądając wstecz, można określić niektóre etapy tych działań. Pierwszy z nich miał miejsce w latach 80. XX w., kiedy to koncentrowano się na prowadzeniu katalogów kartkowych i na tworzeniu bibliograficznych baz danych, które stały się załącznikiem katalogów OPAC.

Etap drugi uwidocznił się w latach 90. oraz na początku nowego stulecia. U jego podstaw leżał przełom w dostępie do Internetu oraz pojawienie się nowych, cyfrowych mediów. W bibliotekach wprowadzono wówczas nowe usługi, na przykład dostęp do czasopism elektronicznych czy serwisy on-line, takie jak „zapytaj bibliotekarza”, portale dziedzinowe oraz różne inne usługi oparte na technologiach sieciowych, co zresztą wielu użytkownikom bibliotek wydawało się wówczas dziwaczne.

Zasadniczo z dwoma pierwszymi etapami poradzono sobie dobrze — chociaż dała się zauważyć tendencja spadku zainteresowania użytkowników tradycyjną działalnością bibliotek, a mianowicie wypożyczaniem „fizycznych” materiałów. W skandynawskich bibliotekach publicznych wielu czytelników zaczęło korzystać z bibliotek w zupełnie inny sposób. Przede wszystkim zdecydowanie więcej osób korzysta z fizycznie istniejącej biblioteki, de facto niczego nie wypożyczając. Badania przeprowadzone w Skandynawii wykazały, że takie zachowania dotyczą połowy użytkowników bibliotek. Zauważono także wzrost zainteresowania usługami internetowymi oraz wypożyczeniami elektronicznymi.

Trzeci etap zmian jest dopiero w powijakach. Aby mógł nastąpić, konieczne było pojawienie się serwisów o przełomowym znaczeniu, takich jak Google, YouTube, Flickr i wiele innych. Facebook, Twitter, Wiki, jak również zjawiska ratingu i tagowania, to także istotne przykłady zupełnie nowych elementów w krajobrazie medialnym i informacyjnym. Serwisy te najdobitniej pokazują, że monopol bibliotek na dostęp do uporządkowanej wiedzy wyraźnie się kończy oraz że następuje zwrot w stronę zupełnie innych relacji pomiędzy dostawcą a użytkownikiem informacji, w których to użytkownik sam ocenia materiał lub wręcz uczestniczy w powstawaniu konkretnych produktów, czego przykładem jest choćby Wikipedia.

Globalizacja i zmiana zachowań kulturowych

Opisane powyżej zmiany bezpośrednio wiążą się z sytuacją bibliotek i oferowanymi przez nie usługami oraz z konkurencją ze strony innych serwisów, jakiej biblioteki muszą sprostać. Jednakże istnieje inne, znacznie głębsze zjawisko, które ma wpływ na rolę bibliotek. Chodzi o zmieniające się potrzeby użytkowników, co jest wynikiem silnego oddziaływania nowoczesnych technologii na świat wytwarzający rozmaite dobra. Zmiany te zwykło określać się mianem przejścia od społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa informacyjnego oraz globalizacji.

Zmianą najważniejszą jest uniezależnienie wytwarzania dóbr od miejsca — znaczną część światowej produkcji przeniesiono z Zachodu na Wschód lub tam, gdzie jest najtaniej. W konsekwencji ruch ten doprowadził do powstania nowych strategii społecznych, w których kluczowe znaczenie mają: umiejętność przystosowania się, innowacyjność, ustawiczne kształcenie, edukacja i nauka. W tej sytuacji szczególnie nacisk kładzie się na zdolność społeczeństwa do zmian i dalszego rozwoju, co w pewien sposób stanowi dla bibliotek wyzwanie i konieczność wprowadzenia nowych usług.

Potrzeba wprowadzenia nowych usług jest spowodowana rozwojem kulturalnym jako takim. Wraz z pojawieniem się nowych technologii dostrzec można określone zmiany we wzorcach ludzkich zachowań. Niektóre z tych zmian zostały opisane przez naukowców, na przykład przez Anthony'ego Giddensa i Zygmunta Baumana, którzy posłużyli się takimi terminami, jak „elastyczna nowoczesność” (Giddens) i „płynna nowoczesność” (Bauman). Bauman podkreśla, że w procesie przechodzenia od „stałych” do „płynnych” ram, nowe i nieprzewidywalne warunki życiowe konfrontują jednostkę z zalewem przemian i zmuszają ją do nieustannego redefiniowania własnej sytuacji. Fragmentacja współczesnego życia zmusza ludzi, by byli elastyczni i odrzucili sposób myślenia i działania oparty na dobrze znanych uwarunkowaniach. Wywód Baumana jest bliski stanowisku Giddensa, który twierdzi, że tradycyjne trwałe ramy zostały zastąpione przez permanentną konieczność wyboru. Ten kierunek rozwoju można postrzegać jako ogromne wyzwanie dla edukacji, ustawicznego kształcenia czy dla kultury w ogóle. Nowe trendy kulturowe wydają się prowadzić w stronę braku tożsamości i konieczności stworzenia nowych tożsamości, nowych idei opartych na odmiennych interpretacjach w zależności od kontekstu. Można by powiedzieć, że bycie obywatelem społeczeństwa wiedzy stało się bardziej złożonym i wymagającym zadaniem — dążenie do wiedzy i nieustannego podnoszenia kompetencji stale rośnie.

Taka sytuacja stwarza bibliotekom nowe możliwości. Dobry przykład dają wiodące placówki, jednakże większość bibliotek nie jest jeszcze gotowa na podjęcie nowych wyzwań.

Do tej pory koncentrowano się raczej na oczywistym trendzie, jakim jest globalizacja, tymczasem różne kierunki rozwoju przeplatają się i wpływają na sposób życia na całym świecie, wymuszają także przejście ze społeczeństwa przemysłowego do społeczeństwa wiedzy, czego właśnie jesteśmy świadkami. Przeniesienie produkcji z Zachodu na Wschód zmusiło rządy do wypracowania nowych strategii zapewniających dalszy rozwój. Szczególnie mocno daje się zauważyć tendencja, w której obszarami

o kluczowym znaczeniu są lepsze kształcenie ustawiczne, edukacja, nauka oraz większa innowacyjność.

Wraz z tymi zmianami także inna, niepokojąca prognoza staje się faktem — cyfrowe wykluczenie, czyli przepaść pomiędzy tymi, którzy posiadają dostęp do sieci i korzystają z dobrodziejstw teleinformatyki a tymi, którzy takich możliwości nie mają. Konsekwencje tego zjawiska mogą być bardzo poważne i dodatkowo spotęgowane przez inny, rzadziej dostrzegany problem — zjawisko nowego analfabetyzmu, które do pewnego stopnia — ale tylko do pewnego — może być postrzegane jako skutek wielokulturowego rozwoju we wszystkich krajach Europy. Wykluczenie cyfrowe wydaje się pogłębiać i powodować napięcia społeczne. Można także wymienić szereg innych ważnych wyzwań, które wymagają przeobrażeń społecznych i powinny pozostać w kręgu zainteresowania bibliotek, jak choćby zmiana klimatu i potrzeba równowagi ekologicznej, rosnąca urbanizacja, starzenie się społeczeństw, coraz większe koszty ochrony zdrowia i wiele innych.

Wyzwania dla bibliotek a model skandynawski

Warunki, w jakich funkcjonują biblioteki i ich użytkownicy drastycznie się zmieniły. Nadal istnieje miejsce dla tradycyjnych usług bibliotecznych, ale młodsze pokolenia lepiej odnajdują się na nowoczesnych platformach i korzystają z bibliotek w nieco innym celu niż tylko uzyskanie informacji. Od oferowania dostępu do rozwijania umiejętności — tak powinien brzmieć opis tej tendencji rozwoju. Dostęp nadal jest istotny, ale biblioteki nie mogą opierać swojej działalności wyłącznie na udostępnianiu informacji. Wymaga to rozwiązań dostosowanych do nowej rzeczywistości, w tym także do nowoczesnych technologii i do nowych mediów. Zadaniem bibliotek będzie sprośanie stale rosnącej potrzebie nie tylko zapewniania dostępu do informacji, ale także pomagania użytkownikom w przyswojeniu jej i wykorzystaniu.

Bez wątplenia jest możliwe, aby biblioteki publiczne z powodzeniem pełniły funkcję najważniejszych ośrodków edukacyjnych w rodzącym się społeczeństwie wiedzy. Jak łatwo sobie wyobrazić, spektrum możliwości jest duże. Teleinformatyka pozwala na tworzenie doskonałych usług bibliotecznych, w których dostęp do „wytworów ludzkiego umysłu” jest zintegrowany z codziennym życiem czytelników — wystarczy załedwie kilka kliknięć, by mieć dostęp do informacji połączonych z infolinią, która zapewnia pomoc i prowadzi użytkownika za rękę.

Większość społeczeństwa będzie korzystała z bibliotek, które posiadają sprawnie działające serwisy takie, jak opisany powyżej. Ten nieco utopijny model z góry zakłada, że rozwiązany został problem opłat za dostęp do materiałów chronionych prawem autorskim. Wysokość aktualnie obowiązujących cen nie pozwala na zastosowanie tej koncepcji dla wszystkich rodzajów materiałów gromadzonych w bibliotekach. Z kolei inny model, przewidujący najgorszy scenariusz, opiera się na założeniu, że dostęp do materiałów cyfrowych jest tak drogi, że nowe biblioteki nie mogą sobie pozwolić na jego powszechne wprowadzenie, choć, walczyły o nie przez dziesięciolecia. Rozwój w tę stronę doprowadzi prawdopodobnie do rozszerzenia się zjawiska cyfrowego wykluczenia, a w konsekwencji do dalszych napięć społecznych.

Biblioteki muszą także wziąć pod uwagę niestabilną sytuację kulturową, jaka właśnie ma miejsce, i wypracować nowe sposoby interakcji z użytkownikami. W fachowej literaturze z zakresu bibliotekoznawstwa można znaleźć mnóstwo tekstów na temat większego ukierunkowania bibliotek na potrzeby użytkowników. Trudno zliczyć tezy o przechodzeniu od tworzenia kolekcji do tworzenia powiązań, podobnie jak od nastawienia na produkt do nastawienia na użytkownika. Dla nowego sposobu myślenia charakterystyczne są także tezy mówiące o zmianie idei bibliotek z „przechowalni książek” na „lokalne centra kultury”.

Czy Skandynawia znalazła już własną odpowiedź na pytania pojawiające się w tej ogólnoświatowej, fachowej dyskusji? Nie, ponieważ warunki funkcjonowania postmodernistycznego, globalnego społeczeństwa w Skandynawii są podobne do warunków panujących w wielu innych państwach. Jednakże silnie zakorzeniona w tradycja możliwości społeczeństwa oraz swobodnego dostępu do informacji sprawia, że kraje te jako jedne z pierwszych podejmują próby znalezienia odpowiedzi. Jak dotąd w Skandynawii polityka państwowa dotycząca bibliotek opierała się na oświeceniowych ideach, które zakładają, że obywatele mają możliwość rozwoju, poznawania nowych zdobyczy wiedzy oraz uczestnictwa w demokratycznym społeczeństwie.

W polityce świadomość znaczenia bibliotek publicznych znajduje wyraz w rządowych raportach i strategiach. W Finlandii Ministerstwo Edukacji opracowało strategię dla bibliotek publicznych w społeczeństwie wiedzy na lata 2003–2010 oraz program rozwoju bibliotek na lata 2006–2010. Wyraźnie zaznaczono w nich rozwój usług sieciowych. Przygotowano także założenia polityki do 2015 r. oraz znowelizowano ustawę o bibliotekach, uwzględniając w niej wymagania współczesności.

W 2009 r. rząd Szwecji wydał raport, w którym wskazano potrzebę bardziej zcentralizowanego zarządzania bibliotekami publicznymi, w celu zapewnienia im harmonijnego rozwoju, w tym także rozwoju zasobów cyfrowych.

W Norwegii w 2009 r. parlament wydał dwa oświadczenia. Pierwsze, wzywające do położenia większego nacisku na digitalizację dziedzictwa kulturalnego, i drugie, w którym mowa jest o bibliotece jako o miejscu spotkań nastawionym na działalność czytelnicką i kulturalną oraz o ulepszeniu sieci bibliotek i oferowanych przez nie usług.

W Danii rządowy raport na temat bibliotek publicznych w społeczeństwie wiedzy został opublikowany w 2010 r.

Jeśli przyjrzeć się skandynawskim bibliotekom, dyskusjom, jakie się prowadzi na ich temat, a także wielu eksperymentom i projektom, które realizowane są w złożonej obecnie rzeczywistości, można dostrzec zarys idei „nowej biblioteki”. Przede wszystkim oznacza to, że musi zmienić się rola bibliotek, a punktem odniesienia nie może już dłużej być dla nich tradycyjne gromadzenie i rozwijanie kolekcji, ale potrzeby społeczne oraz zrozumienie problemów typowych dla społeczeństwa wiedzy. Biblioteki mogą być narzędziem pomocnym w ich rozwiązywaniu.

Po drugie, strategia powstania „nowej biblioteki” wymaga wprowadzenia innowacyjnych usług bibliotecznych. Chodzi o współdziałanie biblioteki wirtualnej i fizycznie istniejącej, o bardziej zróżnicowane, interaktywne relacje z użytkownikiem i wreszcie

o ułatwianie dostępu do informacji, próby umieszczenia czytelnika w centrum zainteresowania i umożliwienie mu korzystania z uprzywilejowanej pozycji. Wprowadzenie takich usług będzie wymagało zmian w organizacji i strukturze bibliotek.

Po trzecie, biblioteka musi być dokładnie w tym samym miejscu, w którym aktualnie znajdują się jej użytkownicy. W sieci, w domu, w pracy, w stowarzyszeniach i klubach, w przedszkolach, szkołach i wszelkich instytucjach edukacyjnych. Od bibliotekarzy wymaga to nowego sposobu pracy i myślenia.

Niniejsza publikacja [*Nordic Public Libraries 2.0* — przyp. tłum.] prezentuje trzy kierunki zmian oraz trzy projekty, które odpowiadają tym nowoczesnym kierunkom, prowadzącym ku „nowej bibliotece”.

Trzy najważniejsze wyzwania

Pierwszym i podstawowym wyzwaniem jest **zintegrowanie oferty bibliotek z życiem codziennym obywateli** — wzorem publicznych rozgłośni, z których w Danii korzysta każdego dnia 70% mieszkańców.

Jeżeli biblioteki chcą pozostać atrakcyjne jako instytucje wiedzy, w zakresie oferowanych usług muszą nadążyć za innymi, konkurencyjnymi organizacjami. Muszą 24 godziny na dobę oferować wybór materiałów cyfrowych wysokiej jakości, adekwatnych do oczekiwań użytkowników — czasopisma, e-booki, muzykę, filmy, gry komputerowe etc. Ładowanie tych materiałów powinno być możliwe na różnych platformach: pecety, czytniki takie jak Kindle, iPody, telefony komórkowe. Nowe urządzenia są szczególnie chętnie testowane przez młode pokolenie, a to, jak będzie ono postrzegać bibliotekę, zależy od umiejętności dostosowania się biblioteki do nowych trendów.

W pierwszej części książki przedstawiono skandynawskie inicjatywy, które mają właśnie taki cel. Na przykład: strony internetowe adresowane do dzieci, specjalne serwisy elektroniczne dla osób niewidomych czy dyslektyków, jak również liczne projekty, zmierzające do realizowania wizji wirtualnej biblioteki — możliwość pobierania plików muzycznych, e-booków, audiobooków i filmów 24 godziny na dobę.

Drugim wyzwaniem jest **wprowadzenie zarówno w przestrzeni bibliotecznej, jak i w sieci nowych, ciekawych usług, które pozwolą użytkownikom rozwijać umiejętności**. Ogromny sukces Facebooka i innych podobnych serwisów wskazuje, które zmiany zachowań ludzkich są zasadnicze i trwałe.

Druga część książki traktuje o takich wyzwaniach jak organizacja w bibliotece, prowadzenie małych bibliotek a biblioteki wielkomiejskie czy promocja usług, wiedzy i kultury.

Biblioteka powinna być miejscem, w którym można zdobywać wiedzę oraz doświadczenia kulturalne i społeczne, miejscem, w którym ludzie spotykają się, i które współtworzą. W sieci musi się pojawić mnóstwo przeróżnych ofert e-learningowych, infolinii i innych serwisów. Należy sprawić, by użytkownicy mieli poczucie, że uczestniczą w interaktywnym procesie.

Od przechowalni książek do lokalnych centrów kultury, angielska koncepcja idealnych magazynów, idea „trzeciej przestrzeni” jako niezbędnej w nowoczesnym społeczeństwie, biblioteka jako doskonały akumulator potencjału społecznego — istnieje wiele koncepcji, które zmierzają w tę samą stronę, czyli ku wizji przestrzeni jako swistego pośrednika, przestrzeni tak zorganizowanej, żeby spotkało się w niej wiele różnych inicjatyw związanych z nauką i kulturą. W tym sensie biblioteka także może stać się znaczącą sceną obywatelskiej, demokratycznej aktywności, na przykład miejscem prowadzenia debat i wymiany myśli.

W jaki sposób pozyskać na to środki? Pierwszym krokiem powinno być opracowanie pomysłów na usługi samoobsługowe dotyczące wszystkich prostych operacji bibliotecznych — udostępnienie, wypożyczenie, zwrot — i przekierowanie środków finansowych na podniesienie kwalifikacji pracowników bibliotek, tak by stali się twórcami programów edukacyjnych, propagatorami czytelnictwa, prowadzącymi kluby czytelnicze i różne warsztaty. Aby zrobić to we właściwy sposób, należy opracować wspólną wizję i podstawową strategię. Europejska polityka dotycząca bibliotek powinna doprowadzić do powstania konkretnej wizji „nowej biblioteki publicznej”.

Trzecim kluczowym wyzwaniem jest **opracowanie takiej oferty, która będzie istotna dla całego społeczeństwa**. Biblioteki dzięki swoim usługom opartym na sieci zaczynają przypominać media, a w porównaniu z rozgłośniami czy innymi sieciowymi środkami przekazu muszą się wykazać wyższym wskaźnikiem wykorzystania. Aby go osiągnąć, biblioteki muszą poszukać partnerów, a ci z kolei pomogą dotrzeć do osób, które z usług bibliotek jeszcze nie korzystają. Można to zrobić w dwojaki sposób. Po pierwsze, partnerowi należy przypisać konkretną wartość — czyli przede wszystkim określić jego potrzeby. Po drugie, z partnerami należy pracować systematycznie, a nie tylko od czasu do czasu. Biblioteka publiczna w Aarhus w Danii posiada ponad 200 zarejestrowanych partnerów. Szukając partnerów, można posługiwać się schematem „od kołyski po grób”, symbolizującym cykl życia ludzkiego, i wybierać partnerów reprezentujących poszczególne grupy społeczne. Dzięki temu będzie możliwe zweryfikowanie koncepcji biblioteki jako kolekcji różnorodnych materiałów dostępnych dla wszystkich w określonych godzinach. Biblioteki będą zmuszone do większej aktywności i do przygotowania specjalnych usług dla poszczególnych grup społecznych oraz do oferowania ich dokładnie tam, gdzie są ludzie: w sieci, w miejscach pracy, w klubach itd.

Partnerami bibliotek mogą być pielęgniarzy środowiskowe, przedszkola, świetlice, wszelkiego rodzaju szkoły i instytucje edukacyjne, związki zawodowe, rozmaite kluby, stowarzyszenia, firmy, organizacje itp. W świecie szybko zmieniających się mediów partnerami bibliotek mogą być również rozgłośnie radiowe, gazety czy inne serwisy informacyjne. Przechodzenie z jednej platformy medialnej na inną to nowy, ważny trend, w którym biblioteki mogą odgrywać znaczącą rolę: oglądasz program telewizyjny, zgłębiasz temat programu w sieci, a następnie dołączasz do dyskusji na forum biblioteki lub za pośrednictwem własnego bloga.

Linki do bibliotek i ich infolinii powinny się znaleźć na najpopularniejszych stronach internetowych związanych z nauką, edukacją, wypoczynkiem, kulturą oraz z kwestiami obywatelskimi.

W trzeciej części książki przedstawiono kilka skandynawskich przykładów na to, w jaki sposób biblioteka może być bliższa swoim użytkownikom. Jest to kwestia połączenia dwóch różnych koncepcji rozwoju bibliotek, o których była mowa powyżej: np. na niekorzystnie położonych, opóźnionych gospodarczo obszarach czynnikiem decydującym powinny być nowe, „mobilne” sposoby dostarczania książek, a nie zmiany godzin pracy biblioteki. Wiąże się to z dalszym rozwojem wizji biblioteki jako miejsca do pracy własnej — takie miejsca biblioteki tworzą teraz także w sieci. Chodzi również o przygotowywanie programów z zakresu wczesnej edukacji czytelnicy, w ramach których ludzie odwiedzają się w domach, o zakładanie bibliotek w przedszkolach, o realizowanie okołosportowych inicjatyw bibliotecznych, o organizowanie specjalnych bibliotek np. dla kierowców ciężarówek. Jest to oczywiście kwestia marketingu i współpracy bibliotek z partnerami.

Wiele można zrobić, zanim wizja „nowej biblioteki publicznej” w pełni się rozwinię, więc skandynawskie biblioteki maszerują do przodu, niosąc ze sobą bogate doświadczenia oraz idee, którymi chętnie podzielą się z resztą świata.

Tłumaczenie: Joanna Grześkowiak-Stepowicz

Nota redakcyjna:

Oryginalny tekst: LARSEN, J.H. *Nordic Public Libraries 2.0* [on-line]. København: Danish Agency for Libraries and Media, 2010 [Dostęp 04.12.2012]. Dostępny w World Wide Web: http://www.kulturstyrelsen.dk/fileadmin/publikationer/publikationer_engelske/Nordic_public/Nordic_Public_Libraries_2.0.pdf.

Tłumaczenie i przedruk artykułu w Biuletynie EBIB wykonane za zgodą autora i wydawcy. Tłumaczenie dofinansowane ze środków MNiSW.

Thorhauge, J. Program dla nowej biblioteki. W stronę społeczeństwa wiedzy: trzy etapy zmian w nowoczesnych bibliotekach. W: *Biuletyn EBIB* [online] 2012, nr 9 (136), *Małe biblioteki w globalnej wiosce* [Dostęp: 20.12.2012] Dostępny w World Wide Web: http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/136/136_thorhauge.pdf. ISSN 1507-7187.